Сандра Штајнер¹

Факултет техничких наука

Универзитет у Новом Саду

Доц. др Андреа Иванишевић²

Факултет техничких наука

Универзитет у Новом Саду

Доц. др Ивана Катић³

Факултет техничких наука

Универзитет у Новом Саду

Проф. др Ненад Пенезић⁴

Универзитет Едуконс, Сремска Каменица – Нови Сад

Факултет пословне економије

КОМПАРАТИВНИ ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ЕКОНОМСКЕ МОЋИ СРБИЈЕ И ЗЕМАЉА У РЕГИОНУ

САЖЕТАК: Економска моћ неке државе може се мерити на различите начине. Сваки од њих на свој начин осликава један сегмент економског стања, тј. позиције посматране земље. Бруто национални доходак и доходак по глави становника су неоспорно важни и кључни показатељи, али уколико се посматрају изоловано од осталих релевантних показатеља не дају праву слику о економској моћи. Није могуће схватити на прави начин економску моћ неке заокружене целине на основу

1 e-mail: stjajnerka@yahoo.com

2 e-mail: andrea@uns.ac.rs

3 e-mail: ivana.katic.80@gmail.com

4 e-mail: penezicnenad@gmail.com

само једне издвојене групе статистичких информација, па се због тога њих неколико мора истовремено анализирати.

Рад се бави истраживањем фактора општег окружења Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине, како би се стекао увид у пословне могућности које свака држава пружа. Циљ рада је, преко одређених фактора општег окружења, увидети разлике између позиције Србије и одабраних земаља региона, и извести одговарајући закључак на основу њих.

Кључне речи: бруто национални доходак, спољно окружење, опште окружење, анализа, економска моћ.

УВОД

Економска моћ неке државе може се мерити на различите начине. Сваки од њих на свој начин осликава један сегмент економског стања, тј. позиције посматране земље. Бруто национални доходак и доходак по глави становника су неоспорно важни и кључни показатељи, али уколико се посматрају изоловано од осталих релевантних показатеља понекад могу створити погрешну слику о економској моћи. Општа је тенденција у развијеним земљама, како Америке, тако и Европе уступање производних система ниско развијеним земљама. Овакав процес праћен је смањењем вредности производног рада и повећањем вредности услужног рада. Повећање показатеља који осликавају економску моћ је у тим случајевима сасвим реално, али уколико је резултат готово искључиво повећања обима услуга, исто се мора критички анализирати. Управо је таква ситуација у анализираним земљама региона, па и у Србији у којој није било ратних збивања, али је због специфичних околности њена економија видно разорена. Искуство напреднијих земаља у транзицији указује да важан заокрет према извозу, инвестицијама и реалном сектору представља добар пут да се обезбеди динамичан и одржив привредни раст, макроекономска стабилност, смањење незапослености и раст животног стандарда.

Привредна структура Србије измењена је у корист сектора услуга, који има највеће учешће у стварању бруто друштвеног производа и запослености уопште после 2001. године. Економска моћ и развој производних и услужних делатности налазе се у међусобном односу. И како год неравноправно или неуједначено била подељена економска моћ унутар становништва неке државе, благостање мање групе појединаца се преноси и на остале. Управо због тога се на основу различитих статистичких информа-

ција и доноси закључак о економској моћи неке државе, региона или града. Није могуће схватити на прави начин економску моћ неке заокружене целине на основу само једне издвојене групе статистичких информација, па се због тога њих неколико мора истовремено анализирати.

Основни циљ рада је, преко одређених фактора општег окружења, увидети разлике између позиције Србије и одабраних земаља региона, и извести одговарајући закључак на основу њих. Методом компарације извршено је поређење теоријских основа и практичних решења обухваћених моделом.

Како се ради о анализи и схватању економске моћи Србије оцењено је довољним да се у анализи изврши поређење са неколико релевантних земаља региона, од којих се посебно издвајају Хрватска као развијенија земља и Босна и Херцеговина као условно неразвијенија.

ПРИКАЗ ОПШТЕГ ЕКОНОМСКОГ АМБИЈЕНТА У СРБИЈИ

После Другог светског рата Србија је уз готово доминантну пољопривредну производњу почела да развија и индустријску. План развоја у то време најпре се заснивао на планском систему петогодишњих социјалистичких планова. Подаци указују да Србија у каснијим годинама није важила за неразвијену земљу. Крајем осамдесетих година двадесетог века била је у категорији средње развијених индустријских земаља са друштвеним производом по глави становника од близу три хиљаде долара. Привредни развој Србије почетком осамдесетих година прошлог века почео је да стагнира, а догађаји који се вежу за последњу деценију двадесетог века (цепање СФРЈ, рат и санкције у Србији) довели су до општег слома привреде Србије.

Период који је обележила ерозија привредног Система биће запамћен у историји између осталог и по следећем (Иванишевић, 2012):

- о распад Југославије 1991. године,
- о рат у Хрватској и Босни,
- о санкције и бомбардовање 1999. године,
- о издвајање Црне Горе 2008. године,
- о издвајање Косова из економско политичког система Србије,
- о промена власти – политички преврат 2000. године,
- о приватизација и промена власништва друштвених предузећа.

Описани догађаји јасно указују да иако криза по својој дефиницији представља прекретницу у цикличном кретању економске активности, на прекретницама је почивао готово читав послератни развој бивше СФРЈ (Иванишевић, 2011).

Период деведесетих година двадесетог века од приближно једне деценије, с једне стране био је оптерећен транзицијом у коју је српско друштво постепено улазило, и с друге стране знатно је био акутнији проблем рата у окружењу, а 1990. године и на тлу СР Југославије.

Учешће Србије у глобалној привреди је занемарљиво. Посматрано с аспекта бруто друштвеног производа, Србија се у 2012. години нашла на 74. месту од 220 земаља, што представља 0,07% светског БДП-а. У светском извозу Србија учествује са 0,07%, а у увозу 0,12% (WorldBank, 2012).

Глобална економска криза само је изнела на површину основне структурне проблеме српске привреде и друштва. Просечан раст БДП-а од 5,4% у претходној деценији остварен је по цену две фундаменталне макроекономске неравнотеже, што у наредном периоду није одрживо. Раст до 2009. године био је заснован пре свега на домаћој тражњи, док је учешће извоза у БДП било свега око 25%. Око 80% раста привреде долазило је од сектора који производе неразмјенљива добра (телекомуникације, трговина, финансијск еуслуге), а преко 50% страних директних инвестиција било је смештено баш у ова три сектора. С друге стране, укупна потрошња била је за око 25% већа у односу на остварени БДП. Ова разлика се покривала из увоза, који је финансиран приватизационим приходима и задуживањем у иностранству. Други велики проблем представља низак ниво образовања и инвестиција у људски капитал, истраживање и технолошки развој, који треба да представља основу за брзи раст привреде. Србија из буџета издваја годишње око 4,5% БДП за образовање и око 0,3% БДП за науку. Ипак, преко 90% ових средстава одлази на зараде запослених у овом сектору, док мањи део остаје за инвестиције у развој.

Сектор услуга је добио доминантну улогу у привредном развоју после 2001. године. Ово је озбиљно ограничило развој домаћег реалног сектора и показало се као неодрживо у реалном року, јер доминантно зависи од прилива страног капитала и задуживања у иностранству. Фаворизовање сектора услуга, базирано је на неразмјенљивим добрима и ослоњено само на домаћу тражњу, и као такво захтева висок ниво бруто друштвеног производа по глави становника, који је у нашој земљи у видном заостатку у поређењу са напреднијим земљама у транзицији. Сектор услуга ће у Србији

наставити своје јачање и у наредним годинама имати све већи удео у бруто друштвеном производу.

Извесно је да је развој економије данашње Србије нешто сасвим друго у односу на позицију земље из које је настала.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП И УТИЦАЈ ОКРУЖЕЊА НА ПОСЛОВАЊЕ ПРЕДУЗЕЋА

Из изложеног текста о економској позицији Србије следи недвосмислен закључак да она, ма колико била мала и економски немоћна, јесте део европског и светског економско-политичког поретка, те да се позитивна и негативна кретања унутар њега преносе као екстерни утицаји на Србију као целину и појединчна предузећа унутар ње. Због тога је неопходно сагледати теоријски аспект утицаја окружења (Brock, 1995) на производни систем као основну ћелију јединственог економско политичког система који је у једној држави, а за потребе овог рада у Србији.

Дуго времена се сматрало да окружење не врши директан утицај на пословање предузећа и требало је да се општи услови у окружењу промене да би се овакво схватање променило. Данас се чини да је ово време заборављено, па тако готово више нико не спори чврсту везу окружења и предузећа. Сви новији извори у литератури наводе као важну чинјеницу да предузеће као пословни систем не функционише одвојено од окружења, оно је његов саставни део и једино се тако може посматрати и анализирати.

Према системском прилазу у анализи организације, предузеће представља отворен систем који има константан утицај како на своје пословање, тако и на пословање других субјеката у окружењу. Данас је овај концепт опште прихваћен, па се при описивању сваке организације увек мисли на отворене системе, који су у непрекидној интеракцији са својим ширим и ужим окружењем (Dyneri Larsen, 2001; Bonni Christodoulou, 1996). Процес транзиције предузећа и привреде у савременим условима нема готових рецепата. То је процес тражења, учења и мењања који треба обављати синхронизовано на економском и политичком подручју.⁵Израз спољно окружење се односи на силе и институције изван организације које потен-

5 Ненад Д. Пенезић, „Теорија економије предузећа“, Факултет за услужни бизнис, Нови Сад, 2007.

цијално могу да угрозе пословање организације.⁶ Иако је ова тврдња тачна, треба додати да спољно окружење може такође и да унапреди пословање организације, уколико су њени менаџери довољно свесни и способни да увиде значај познавања окружења у ком предузеће послује, као и да шансе из окружења искористе за добробит свог предузећа. Спољно окружење предузећа може бити специфично и опште.

Специфично окружење обухвата екстерне факторе који директно утичу на пословање предузећа. Ови фактори су у непосредној интеракцији са предузећем, па имају директан утицај на одвијање процеса у организацији. Немају сви фактори специфичног окружења једнак утицај на сва предузећа. Колики ће утицај одређени фактор имати на пословање неке организације, зависи од њене делатности, величине, положаја на тржишту, стратегије, као и низа других фактора. У факторе специфичног окружења спадају клијенти, добављачи, конкуренција и јавни притисак одређених група.

Фактори општег окружења утичу на пословање предузећа, организирајући организацији приступ ограниченим ресурсима. Они утичу на организацију посредно, делујући на специфично окружење предузећа. Опште окружење и утицаји које оно има на предузеће су динамични и неизвесни. Ови утицаји креирају ширу слику простора на ком предузеће послује, и детерминишу основне услове у којима организација треба да врши своју делатност. Од њих у великој мери зависи и којом ће се делатношћу организација бавити, који ће ниво ризика бити спремна да преузме, али и које ће пословне потезе предузимати (Alvarez Barney, 2005). Опште окружење предузећа представља широк дијапазон утицаја, који се могу сврстати у економске, политичке, социокултуролошке, демографске и технолошке факторе који у битној мери могу утицати на пословање предузећа.

Економски фактори - представљају изузетно динамичне утицаје на пословање предузећа. И најмање промене у висини каматних стопа, инфлације или расположивог дохотка се одражавају на пословање предузећа и његов успех на тржишту (Fields, 2009). Ови фактори битно утичу како на микро, тако и на макро окружење предузећа. Фактор који је најчешће анализиран и праћен од стране менаџмента јесте висина дохотка. У зависности од висине дохотка, мења се куповна моћ становништва, а самим тим и одлуке за куповину одређених производа (Bourgeois, 1985). Уколико куповна моћ расте, купци ће се лакше одлучивати за куповину

6 Stephen F. Robbins, Mary Coulter, "Menadžment", Pearson Education Inc., 2005.

производа цикличних индустрија (као што су некретнине, аутомобили и слично). Насупрот овоме, уколико се куповна моћ смањује, купци ће се теже одлучивати за куповину производа цикличних индустрија, док ће тражња за производима нецикличних индустрија (као што су хлеб, одећа, здравство и слично) остати углавном непромењена. Управо због свега наведеног, менаџмент организације непрестано прати и анализира промене у куповној моћи становништва, како би перципирао промене и реаговао на њих на адекватан начин. Организације морају бирати своје пословне потезе имајући у виду и пратећи промене економских фактора, како би искористиле сваку пословну прилику која се укаже, али и избегле потенцијалне опасности.

Политички фактори – ови фактори креирају основу на којој предузеће треба да послује. Кроз систем правних аката, закона, уредби, регулације, пореза и става државе према одређеним гранама индустрије, креиран је систем правила којих предузеће мора да се придржава уколико жели да послује на легалан и легитиман начин. На креирање политичких фактора утичу међународне, државне и локалне владе, организације и самоуправе. Иако је ове факторе веома тешко предвидети и утицати на њих, они врше веома снажан утицај на пословање предузећа. Улога политичких фактора спољног окружења јесте регулисање тржишних кретања, заштита права потрошача, спречавање нелојалне конкуренције, појаве монопола на тржишту и слично (Bourgeois, 1985). Дакле, може се закључити да ови фактори делују позитивно на пословање организације, пружајући јој политички оквир за легално пословање, спречавајући појаву девијантних утицаја који би могли угрозити тржишна кретања, а самим тим и пословање организације.

Социокултуролошки фактори – организације теже да своје пословање прилагоде широком дијапазону очекивања, жеља, преференција и захтева својих купаца и корисника. Које су то њихове навике, обичаји, мотиви за куповину – све ово утиче на одлуке компаније које се тичу њеног циљног тржишта, односно сегмента тржишта. Социокултуролошки фактори могу одредити у који ће пројекат компанија инвестирати, могу допринети обликовању маркетиншке кампање предузећа, али и утицати на висину цена за понуђене производе, јер ови фактори у великој мери утичу на то како ће дате активности бити прихваћене. Данас, купци захтевају већу прилагодљивост организација у погледу њихових очекивања, па свака организација, уколико жели да задржи и ојача свој утицај на тржишту, мора уважавати ове жеље и на адекватан начин одговарати на њих.

Демографски фактори - обухватају низ карактеристика популације, као што су пол, старосна структура, ниво образовања, приходе и слично. Карактеристика ових фактора јесте да су објективни и квантитативно исказани, па их је веома лако упоредити са другим подацима исте врсте. Спровodeћи разне анализе, предузећу се пружа могућност да сагледа факторе који битно утичу на његово пословање, и да на бази стечених информација доноси квалитетне одлуке. Редовним праћењем статистичких билтена у којима су садржане информације о демографским факторима, предузећу је омогућен приступ информацијама од великог значаја, које могу бити значајне при доношењу великог броја пословних одлука.

Технолошки фактори – све бржи напредак технике и технологије, многобројне иновације које мењају начин на који видимо свет, радикално мењају и пословање предузећа, начин управљања и пословне потезе менаџера. Ови фактори општег окружења предузећа су доживели најбрже и најдинамичније промене. Њихове брзе и честе промене створиле су изузетно широко поље могућности које организације могу да искористе, како би унапредиле своје пословање. Не постоји организација, без обзира на своју величину, делатност, програм производње или стратешке циљеве, која се не налази под утицајем технолошких фактора. Технологија, пре свега, омогућава модернизацију производних процеса, елиминишући активности које не додају вредност, скраћујући време трајања циклуса производње, минимизујући потрошњу енергије и уопште рационализујући читав процес функционисања предузећа. Увођење савремених информационих и комуникационих система у значајној мери мања начин на који предузеће послује, стварајући хармоничан систем који складно функционише.⁷

Фактори општег и специфичног окружења заједно креирају климу окружења у ком организација послује. Као што је већ наведено, промене које се одигравају на тржишту и у околини уопште су свеобухватне, и њихов утицај не мимоилази ни једну сферу живота. Управо због тога, може се рећи да заједничким деловањем промена, фактора специфичног и фактора општег окружења предузећа, стварају се подлоге и услови окружења у коме организација врши своју делатност. Услови окружења утичу на пословање организације директно или индиректно, јаче или слабије, што је резултат низа узрока који се не могу јасно дефинисати и класификовати. Утицај који је изузетно битан за једну организацију и снажно утиче на њено пословање, може веома слабо утицати на пословање неке друге организације. На слици 1 је приказано окружење предузећа као целина.

7 Heinz Wehrich, Harold Koontz, "Menedžment", Mate d.o.o., Zagreb, 1998.

Слика 1– Опште и специфично окружење организације

ОПШТЕ ОКРУЖЕЊЕ СРБИЈЕ, ХРВАТСКЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

За доношење објективног закључка о позицији Србије у региону, тачније речено позиције у односу на државе настале распадом целовите државе, Југославије, после двадесетак година неопходно је анализирати више компаративних података. И пре распада, у федералној заједници и јединственом економском систему мерила се економска моћ тадашње сваке појединачне републике и Војводине као аутономног система (Иванишевић, 2012). Из разних статистичких прегледа тог времена може се видети да је годинама после рата економски поредак република био:

- 1) Словенија
- 2) Хрватска
- 3) Србија (мисли се на део Србије без Војводине)
- 4) Војводина
- 5) Босна и Херцеговина
- 6) Црна Гора
- 7) Македонија,

да би се раних осамдесетих година тај поредак променио тако што су Србија и Војводина заменили места. То се догодило захваљујући индустријализацији Војводине и увођењу механизације у пољопривреди што је омогућило остваривање веће вредности.

Од распада Југославије и формирања нових држава економски систем Војводине се стапа са економским системом Србије, тако да се он исказује целовито. Овде се нећемо бавити узроцима, али то су и неповратни процеси на чији се прошли ток не може утицати из садашње позиције, али се може утицати на њихове резултате, па их је неопходно сагледати из различитих углова, и тако формирати тродимензионалну слику економске позиције Србије.

Поређење Републике Србије са земљама у региону је веома актуелно на бројним подручјима, пре свега због чињенице да су ове, данас самосталне и суверене државе, некада чиниле једну државу – Југославију (Лошонц, Иванишевић, 2012). Са пословног аспекта, веома је корисно поредити Србију са земљама у окружењу, пре свега због њихове географске близине и релативно лаке могућности уласка на тржиште, без обзира да ли је у питању проширење постојеће организације или пак оснивање нове. Овај део рада се бави истраживањем фактора општег окружења Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине, како би се стекао увид у пословне могућности које свака држава пружа. Коришћени су подаци Републичког завода за статистику Републике Србије, Државног завода за статистику Републике Хрватске и Агенције за статистику Босне и Херцеговине. Посматрани период обухвата четири године, од 2009. до 2012. године, према Статистичким годишњацима за дате године.

Показатељ 1 Бруто домаћи производ по глави становника

Бруто домаћи производ по глави становника (перцапита) представља један од најбољих показатеља развијености одређене земље, и користи се широм света за поређење различитих држава. Израчунава се као количник вредности бруто домаћег производа и броја становника дате државе. Много је прецизнији показатељ развијености од самог бруто домаћег производа, јер када га ставимо у однос са бројем становника добијамо јаснију и прецизнију слику о економској и привредној развијености те државе. Економска моћ неке државе се може мерити на различите начине који сваки на свој начин осликавају један сегмент економског стања. Бруто национални доходак и доходак по глави становника су неоспорно важни и кључни показатељи, али уколико се посматрају аутономно могу понекад створити сасвим погрешну слику о економској моћи. Општа је тенденци-

ја у развијеним земљама Европе и Америке уступање производних система ниско развијеним земљама. Тај процес је праћен смањењем вредности производног рада и повећавањем вредности услужног рада, посебно оног у сфери развоја, финансија, разних управљачких, информатичких, трговачких и економских технологија, али увек оних које се продају другима.⁸ Како се ради о анализи и схватању економске моћи Србије, оцењено је довољним да се изврши поређење са Хрватском као најразвијенијом земљом и БиХ као условно неразвијеном. Бројчане вредности овог показатеља дате су табелом 1 и графиком 1.

Табела 1 – Бруто домаћи производ по глави становника (у еурима)

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Србија	4187	4082	4620	4401	4783
Хрватска	10399	10344	10325	10190	10147
БиХ	3313	3220	3296	3417	3509

Графикон 1 – Бруто домаћи производ по глави становника (у еурима)

Као што је приказано графиком 1, далеко највиши бруто домаћи производ по глави становника има Хрватска, у просеку око 10000 еура годишње. Далеко нижу вредност овог показатеља имају Србија и Босна и Херцеговина, при чему Србија има нешто вишу вредност. Битно је приметити да Србија остварује константан раст дохотка по глави становника

8 Иванишевић, А. (2011.) *Развој система за планирање, праћење и усклађивање пословања индустријског система у складу са променама у окружењу*, Докторска дисертација, Нови Сад: Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду

од 2010 године. Овај графикон најбоље показује економску и привредну развијеност Хрватске, која се огледа у високој вредности остварене производње и пружених услуга, односно у високом степену развијености привреде. Види се и да је Србија значајно изнад Босне и Херцеговине, а Хрватска значајно изнад обе. Не треба испустити из вида да Хрватска има око 10% више становништва од БиХ, а око 50% мање од Србије. Приближно 4.300.000 становника Хрватске створи већи национални доходак од приближно 7.300.000 становника Србије. Из наведених информација се може закључити да по овом показатељу Србија и Босна и Херцеговина значајно заостају за Хрватском.

Показатељ 2 Прилив страних инвестиција

У свим земљама ранијег Источног лагера и Балкана развој националних економија је базиран на страним инвестицијама – изградњи индустријских објеката од стране великих мултинационалних компанија. Уз то се може додати и развој пољопривреде у Мађарској, а туризма у Словенији, Хрватској, Мађарској, Чешкој и Бугарској.

Прилив страних инвестиција у Србији се бележи од 2000. године и одвија се паралелно са процесом приватизације и завршном фазом гашења индустријских капацитета. Модел примењен у многим земљама, али је то у Србији учињено на крајње груб и погубан начин, уз асистенцију непрекидних политичких турбуленција.

Стране инвестиције у три посматране земље приказан је у табели 2, а графички графиконом 2.

Табела 2 – Прилив страних инвестиција (у милионима еура)

	2009.	2010.	2011.	2012.
Србија	1388	838.6	1786.78	267.1
Хрватска	2354.45	287.6	1022.2	1030.7
БиХ	17.05	266.15	334.7	267.15

Графикон 2 – Прилив страних инвестиција (у милионима еура)

Период пре 2009. године је у представљеним земљама био обележен процесом приватизације, посебно у Србији (банкарски сектор, осигурање, индустријски капацитети) и Хрватској (банкарски сектор, аутопутеви, хотелски капацитети). Крај 2012. године све три посматране државе дочекале су са минималним страним инвестицијама. Основна карактеристика страних инвестиција у Србији у току последњих неколико година су углавном била у инфраструктуру (аутопутеви, железница), што остаје тенденција и у наредним годинама. Инвестиције у протеклој деценији су реализоване у оквиру властитих улагања иностраних компанија и задуживањем, посебно у Хрватској, па и у Србији последњих неколико година.

Када се прави коначан резиме о односу улагања, задужења и стварања основе за поврат посуђених средстава, остаје отворено питање способности Србије да сервисира дигнуте кредите. Проблематично остаје већ и само плаћање камата, а о доспелим ратама изгледа се не сме ни размишљати. У том делу (али само у њему), Србија иде сигурно стопама Хрватске која већ није способна да сервисира раније дигнуте кредите, без обзира да значано већи економски потенцијал кога несумњиво повећава и приход од туризма.

Показатељ 3 Увоз и извоз

Извозно увозни потенцијал неке државе зависи од неколико елемената: обима индустријске производње, пољопривредне производње, про-

изводње енергената и руда, туристичког потенцијала и других сегмената размене материјалне и нематеријалне природе. Основни стуб извозног потенцијала код држава код којих су производња и услуге шаролике структуре ипак је индустријска производња.

Стратегијом извозно оријентисане реиндустријализације би се могла обезбедити реализација најважнијих економских циљева, као и побољшање основних економских показатеља. Један од важнијих аспеката извозне стратегије је идентификовање основних праваца развоја индустрије у циљу ефикасног подизања њене конкурентности. То подразумева висок ниво приоритета и специјализације извоза, што би значило овладавање производњом и пласманом производа вишег технолошког садржаја и додате вредности. Реализација извозно оријентисане стратегије и измена основних праваца развоја индустрије захтевају дефинисан је и адекватно спровођење нове индустријске политике. Карактеристично за три анализирани државе је да имају дефицит у трговинској размени са иностранством, што је и природно ако се има у виду свеопшти процес гашења индустријских постројења. И тај процес није трајао само у току ратних збивања са краја прошлог века, он хвата замах посебно од 2009. године, а траје и у 2013. години, што је и приказано табелом 3, као и графиконима 3 и 4.

Табела 3 – Увоз и извоз (у милионима еура)

Увоз					
	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Србија	11327	12423	14250	14717	15469
Хрватска	15220.09	15137.01	16281.15	16214.4	16527.9
БиХ	6317.1	6961.87	7938.39	7798.76	7779.4
Извоз					
Србија	5961	7393	8441	8739	10997
Хрватска	7529.4	8905.24	9582.16	9628.65	9589.45
БиХ	2828.06	3627.87	4203.93	4017.91	4297.6

Графикон 3 – Увоз (у милионима еура)

Графикон 4 – Извоз (у милионима еура)

Хрватска има нешто виши ниво увоза и од Србије, иако из године у годину обе земље имају тенденцију повећања обима спољне трговине. 2013. године се примећује значајан пораст обима извоза код Србије. Динамичан развој индустрије између осталог доводи и до промене структуре спољнотрговинске размене међу државама. Србија је од високоразвијене индустријске земље прошлог века, која је производила аутомобиле, ракетне системе и другу разноврсну војну опрему, дошла на ниво да су власитити производни капацитети престали са радом, а што се некада производило,

сада се увози. Током деведесетих година, индустрија Србије, али и Босне и Херцеговине, на прелазу у нови век се суочила са озбиљним проблемима као што су техничко-технолошка застарелост производње, губитак тржишта наметнут природним и вештачки створеним условима, огроман пад производње, незапосленост, пад извоза и отварање врата без икаквих баријера слободном увозу, недостатак организације и дисциплине, порушене фабрике, отворен простор за брзо богаћење и друго. Неадекватан модел спроведене приватизације и светска економска криза само су додатно продубили ове проблеме. У процесу приватизације нису обновљени производни капацитети који су били заустављени (потпуно или делимично) и који су у претходном периоду били носиоци привредног развоја и извоза. Управо због свега наведеног, најнижи ниво увезених и извежених добара има Босна и Херцеговина, због лоше економске ситуације и лошег стања у привреди.

Показатељ 4 Туризам

Један од показатеља туристичке активности и туристичког потенцијала одређене државе јесу доласци туриста у дату земљу. У доласке туриста се убрајају како доласки иностраних туриста, тако и доласци домаћих. Туризам је веома битна услужна делатност у многим земљама, где се највећи део прихода и бруто домаћег производа остварује управо у овој делатности. Други показатељ туристичке активности и туристичког потенцијала одређене државе јесу ноћења туриста у датој земљи. Број ноћења туриста на годишњем нивоу боље осликава туристичку активност једне земље него број долазака туриста, јер је у броју ноћења садржан и период боравка туристе у држави. Због тога се овај показатељ често користи као мерило туристичке активности једне земље.

Хрватска је у протеклој деценији постала изузетно позната туристичка дестинација. Све више светских часописа о туризму је убрајају у најлепше дестинације за летовање, што резултује све већим приходима од туризма. Број долазака и ноћења туриста стабилно расте од 2010. године, упркос светској економској кризи која је погодила готово све државе. Такође, упркос кризи, све више средстава се улаже у инфраструктуру, осавремењавање и обogaћивање туристичке понуде Хрватске, тако да се она данас може убројати у једну од најважнијих туристичких велесила.

Показатељи туризма за посматране државе су приказани табелом 4, и графиконима 5 и 6.

Табела 4 – Број долазака и ноћења туриста

Туризам - доласци					
	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Србија	2018466	2000597	2068610	2079643	2192435
Хрватска	10935000	10604000	11456000	11835000	12434000
БиХ	572634	656333	686148	747827	844189
Туризам - ноћења					
Србија	6761715	6413515	6644738	6484702	6567460
Хрватска	56300000	56416000	60354000	62743000	64818000
БиХ	1268173	1416691	1504205	1645521	1822927

Графикон 5 – Број долазака туриста

Графикон 6 – Број ноћења туриста

Као што је приказано графиконом 5, број долазака туриста сведочи о веома израженој туристичкој активности Хрватске, чији је број долазака туриста вишеструко већи од броја долазака у остале посматране земље. Број долазака туриста у Србији има тенденцију раста у 2011. и 2012. години, иако је овај показатељ веома низак. Најмањи број долазака туриста има Босна и Херцеговина, и овај показатељ износи свега око 600000 долазака годишње. Улагања у послове везане за туризам у Хрватској су изузетно исплатива, јер показатељи туризма за ову државу непрестано расту, чак и у време светске економске кризе.

Графиконом 6 су приказана ноћења туриста у наведеним земљама. Поново, број ноћења туриста је веома изражен у Хрватској, и овај број значајно расте из године у годину. Број ноћења у осталим земљама је вишеструко мањи у односу на Хрватску. Србија има око 650000 ноћења туриста годишње у просеку, иако се у овој земљи, као и у Босни и Херцеговини, препознаје велики потенцијал развоја туризма, јер свакако имају шта да понуде туристима, али их из неког разлога не привлаче. Босна и Херцеговина има изузетно мали број ноћења туриста, иако овај број лагано расте из године у годину. Уколико би се економска и политичка ситуација у овој земљи поправила, то би сигурно имало утицај и на повећање броја ноћења и туриста у ову земљу.

ЗАКЉУЧАК

Окружење у коме предузеће послује, а које се све динамичније мења, условило је потребу за менаџерима који ће промене перципирати на адекватан начин, и проактивним деловањем управљати њима. Спољашње окружење предузећа, било опште или специфично, неминовно има веома јак утицај на пословање предузећа и његов успех на тржишту. Опште окружење, са економским, демографским, политичким, социокултуролошким и технолошким факторима ствара сложену климу у којој предузеће врши своју делатност. Успешни менаџери своје активности заснивају на низу квалитетних, ажурних и прецизних информација о факторима који утичу на пословање предузећа.

Макроекономски посматрано, поређење било које државе са земљама у окружењу, даје корисне информације за доношење пословних одлука. Географска близина омогућава ниске трошкове транспорта, а могуће је и коришћење одређених бенефиција које неке државе пружају земљама у окружењу. Било да је у питању проширење постојеће организације, оснивање нове, или реализација одређеног инвестиционог подухвата, информације о факторима општег окружења земаља у региону пружају квалитетну основу и полазиште за даље анализе, које ће резултовати доношењем квалитетних одлука.

Компаративном анализом фактора општег окружења су утврђене разлике између посматраних земаља. Наиме, у свим факторима, Хрватска има најбољу макроекономску ситуацију. Са највишим бруто домаћим производом по глави становника, највећим приливом страних инвестиција, као и највећим обимом увоза и извоза, ова земља, макроекономски гледано, представља најбоље тржиште за улагање. Приказани фактори општег окружења сведоче о развијеној привреди ове државе. Показатељи туристичке активности сведоче о доминантном положају Хрватске у региону у овој делатности, јер ова држава има далеко највећи број долазака и ноћења туриста у приказаним годинама.

Битно је нагласити да све три државе имају велик потенцијал за раст и развој привреде и тржишта. Томе у прилог говори чињеница да ове земље имају повољан географски положај, јер се налазе између западне и источне Европе. Такође, све приказане земље обилују природним богатствима и ресурсима, који пружају могућност економског раста и развоја. Проактивни менаџери треба да сагледају могућности које ова тржишта пружају, и да их искористе на адекватан начин. Сагледавајући факторе општег окру-

жења, као и уважавајући промене које се непрестано одвијају, менаџери ће моћи да донесу ефикасне и ефективне одлуке, које ће умногоме унапредити пословање већ постојеће организације, или пак омогућити оснивање нове. Квалитетне информације добијене анализом фактора окружења организације ће на тај начин представљати полазну основу за доношење одлука у предузећу.

SUMMARY

COMPARATIVE PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC POWER IN SERBIA AND COUNTRIES IN THE REGION

Economic power of a country can be measured in different ways. Every one of them presents a segment of economic conditions or a position of the observed country. Gross domestic product and gross domestic product per capita are cogently important and key factors, but if they are observed isolated from the rest of the relevant factors, they don't give the right picture of the economic power of a country. It is not possible to understand the economic power of a collectivity by virtue of only one abstracted group of statistical facts, so consequently a couple of factors must be analysed simultaneously. This paper deals with researching the factors of the general environment of Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina, so that it provides insight into business possibilities which each of these countries provides. By dint of some factors of the general environment the paper aims at noticing the differences between the position of Serbia and the chosen countries of the region, and making adequate conclusion.

Key words: gross domestic product, external environment, general environment, analysis, economic power.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Alvarez, S.A., Barney, J.B. (2005). How Do Entrepreneurs Organize Firms Under Conditions of Uncertainty. *Journal of Management*, (31-5), 776-793.
2. Bourgeois, L.J. (1985). Strategic Goals, Perceived Uncertainty, and Economic Performance in Volatile Environments. *Academy Management Journal*, (28-3), 548-573.
3. Bonn, I., Christodoulou, C. (1996). From strategic planning to strategic management. *Long Range Planning*, (29-4), 534-551.
4. Brock, D.M. (1995). Toward a contingency theory of planning. *Journal of the Australia & New Zealand Academy of Management*, (1-1), 17-25.

5. 5. Dyner, I., Larsen, E.R. (2001). From planning to strategy in the electricity industry. *Energy Policy*, (29-13) ,1145-1154.
6. 6. Ђукић П., *Завршетак приватизације у Србији – ефекти на развој и запосленост, Крај приватизације – Последице по економски развој и незапосленост у Србији*, Институт економских наука, Београд, 2010.
7. 7. Ђукић Ђ., Ђукић М., *Ефекти светске финансијске кризе на каматне стопе у Србији, Светска економска криза и економска политика Србије у 2009. години*, Економски факултет у Београду, Београд, 2009.
8. 8. Илић С., Пашић В., *Утицај светске економске кризе на привредни развој Србије*, ВИИ Скуп привредника и научника: Операциони менаџмент и глобална криза, Београд, 2009.
9. 9. Иванишевић А., *Развој система за планирање, праћење и усклађивање пословања индустријског система у складу са променама у окружењу*, Докторска дисертација, Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду, 2011.
10. 10. Иванишевић А., Франк Ф., Павловић А., Марић Б., *MIGRATION OF CAPITAL AND LABOUR – PHENOMENON ACCOMPANYING WORLD OF GLOBALIZATION PROCESS, Social identity crisis: population: Development/Crisis*, University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, Novi Sad, 2012., пп. 86-96, ИСБН 978-86-7892-467-25
11. 11. Јакопин Е., Деветаковић С., *Регионализација у Србији, Транзиција у Србији и глобална економска криза*, Економски факултет у Београду, Београд, 2009.
12. 12. Јанићијевић Н., *Организационо учење у теорији организационих промена*, Економски факултет, Београд, 2007.
13. 13. Leković B., Ivanišević A., Marić B., Demko-Rihter J.: *ASSESSMENT OF THE MOST SIGNIFICANT IMPACTS OF ENVIRONMENT ON THE CHANGES IN COMPANY COST STRUCTURE*, *Ekonomska istraživanja – Economic Research*
14. 14. Лојић Р., Ђурић Н., *Управљање организационим променама, Војно дело*, Министарство одбране Србије – Војноиздавачки завод, Београд, 2011.
15. 15. Лошонц А., Иванишевић А. *Процеси деиндустријализације*, ФТН Издаваштво, Нови Сад, 2013.
16. 16. Лошонц А., Иванишевић А., *Контекстуализирање динамике капитализма у Србији*, Тематски зборник: Промене у друштвеној структури и покретљивости, Филозофски факултет Нови Сад, пп. 126-143, ИСБН 978-86-6065-136-7
17. 17. Marić B., Ivanišević A., *THE EFFECTS OF PERMANENT WORKING CAPITAL ON THE QUALITY OF INVESTMENT PROJECTS*, *Metalurgia International*, vol. 18 бр., стр.. 50-52, 2013.

18. 18. Пенезић Н., *Економика предузећа са основама микроекономије*, Факултет пословне економије, Универзитет Едуконс, С. Каменица, 2009.
19. 19. Препоруке за вођење политика у Републици Србији и АП Војводини 2013-2018, Зборник радова са конференције „Мере за излазак из кризе – изазови, приоритети и ризици у Републици Србији и АП Војводини 2013-2018“, Нови Сад, 2012.
20. 20. Савић Љ., *Економика индустрије*, Центар за истраживачку делатност Економског факултета у Београду, Београд, 2010.
21. 21. Stephen P. Robbins, Mary Coulter, *“Menadžment”*, Pearson Education Inc., 2005.
22. 22. Fields, G. (2009). Political Uncertainty Puts Freeze on Small Businesses. *Wall Street Journal*
23. 23. Heinz Weihrich, Harold Koontz, *“Menedžment”*, Mate d.o.o., Zagreb, 1998.
24. 24. Шошкић Д., *Глобална финансијска криза и Србија – Поуке и мере, Светска економска криза и економска политика Србије у 2009. години*, Економски факултет у Београду, Београд, 2009.

Овај рад је примљен **21.04.2015.** а на састанку редакције часописа
прихваћен за штампу **25.05.2015.** године.